

MIKUS ERZSÉBET*

Egy elfelejtett vár és építője, Bory Jenő

BORY JENŐ építész és szobrász 1879. november 9-én született Székesfehérváron. Édesapja géplakatos mester volt Abán (Fejér megye); két gyermeket nevelt, s hogy el tudja tartani népes családját, 1879-ben beköltözött Székesfehérvárra – a királyok városába.

BORY JENŐ itt kezdte tanulmányait a fehérvári főreál iskolában. 1899-ben érettségizett, majd szülővárosa ösztöndíjasaként tovább tanult Budapesten, a József Nádor Műegyetemen. 1903-ban építészmérnöki oklevelet kapott. Katonai szolgálatát Bécsben teljesítette. A katonaév letelte után jelentkezett az Országos Magyar Királyi Mintarajziskolába, mely 1908-tól a Képzőművészeti Főiskola nevet vette fel. Igen nagy kedvet érzett a szobrászat iránt. A főiskolán STRÓBL ALAJOSTól tanulta a szobrászatot, a festészetet pedig SZÉKELY BERTALANTól; e két karakteres személy bűvkörébe került. 1906-1907 között állami ösztöndíjjal tanulmányútra indult Német- és Olaszországba. Felkereste Carrarát, kitanulta a márványfaragás fortélyait a világhírű *Paolo Trisorina cég* műhelyében. Az ott szerzett élmények és tapasztalatok elkísérték egész pályáján. Hazatérve az európai tanulmányútról, 1912-ben a Képzőművészeti Főiskola óradíjas tanára lett.

1914-től ismét katonai szolgálatot teljesített műszaki tisztként. 1915-ben a szerbiai harcterről Sarajevóba került, ahol már csak művészeti munkával foglalkozott.

Részt vett a meggyilkolt FERENC FERDINÁND és ZSÓFIA FŐHERCEGNŐ emlékművének pályázatán. Az uralkodó család az ő munkáját tartotta a legmegfelelőbbnek, ő kapta a megbízást a kivitelezésre. Elkészítette a meggyilkolt trónörökös pár emlékművét és munkájáért megkapta a *Ferenc József rend lovagkeresztjét*.

1918-ban rendes tanári kinevezést nyert a Képzőművészeti Főiskolára és meghívott előadó lett a Műegyetem Építészmérnöki Karán. A Műegyetemen 1944-ig dolgozott, a Képzőművészeti Főiskolán pedig 1945-ig, ahol az utóbbi időben az intézmény rektora volt.

1922-ben nagy gyűjteményes kiállítást rendezett munkáiból a *Műcsarnokban*, igen nagy sikerrel. Megismerték nevét és elismert művészember lett. Közben megnősült; feleségül vette egykori főiskolai csoporttársát, KOMÓCSIN ILONÁT. Házasságukból három gyermek született, ikerlányok és egy fiú.

A különböző díjakból nyert összegekből 1912-ben Székesfehérváron a szőlőhegyen – az Öreghegy oldalában – az úgynevezett Mária-völgyben egyholdas telket vásárolt kis présházzal. A présházat műteremnek szánta, a pincét meg annak, ami; aztán bővítette, szépítette tulajdonát. Az végül várrá alakult, és építészeti formákat és méreteket öltve, szobrászati műalkotássá vált. *Negyven évig építette a várat két keze munkájával és egy-két szőlőhegyi munkás segítségével, főleg nyaranta, amikor iskolaszünet volt (1920-tól).*

Az építéshez nem kért engedélyt, nem rajzolta meg, pedig építész volt: nem volt a jegyzetek embere.

* 1213 Budapest, Kórus utca 50.

Három fő szempont vezérelte:

- a monumentális alkotás iránti vágy,
- otthon teremtése, valamint alkotóház, imádott felesége tiszteletére,
- kiállítóhely a család alkotásai számára.

Meglehet, hogy kezdetben ő maga sem gondolta, hogy negyven évig fogja építeni a hobyból megkezdett falakat, s ilyen nagyméretűvé válik az eredmény. Tulajdonképpen lakó- és alkotóháznak kezdte építeni. Minden pénzét a furcsa építménybe ölte.

A vár távolról a középkorra emlékeztető lovagvárnak tűnik, ahol a különböző építészeti stílusok vonásai lelhetők fel. Egy olyan épületegyüttes, ahol a „kövek beszélnek” – mondotta egykor maga a művész.

A várban a *beton és vasbeton* dominál! Számtalan oszlopot, párkányt, lépcsőt alakított ki az akkor még teljesen újszerű megoldásokkal.

A vár legmagasabb pontja a kazamatáktól a kilátótoronyig 30 méter. Hét torony díszíti és harminc kisebb-nagyobb helyiség található benne. Két eszmei centruma: a hitvesi szeretet kápolnája és a három műterem.

Széles betonlépcső vezet fel a magas dombon álló főépülethez. Az épületre jellemző az egyszerű jelen levő *vertikális és horizontális rétegezethez*, valamint az ebből adódó szövevényesség, titokzatosság. Ha termeit, teraszait, udvarrészeit járjuk, mindig más-más hangulati élmények hatnak ránk. Termeiben és romantikus udvarában több mint 500 *jeles műalkotást* láthatunk. A szép oszlopos, boltíves folyosók, a varázslatos kert elbűvöli a látogatót. Az udvart körbefutó *árkádós folyosón 103 oszlopon 24 kupola* emelkedik, ahol sorban 43 *beton szobor áll*: a magyar történelem nagy alakjai Álmos vezértől Tinódi Lantos Sebestyénig. A beton széleskörű alkalmazását az itthoni márvány és bronz hiánya miatt kísérletezte ki. Betonból készültek a falak, az ajtótokok, a bástyák, lépcsők, párkányok stb. A *bronz szobrok* nagy részét egyik testvére, BORY PÁL öntötte székesfehérvári bronzöntődjében.

BORY JENŐ anyagkísérleteinek eredménye az ún. pirobazalt vagy *pirogránit*, mely kemény, ennek ellenére jól faragható és időtálló. (Kvarcbeton = cementtel összekevert közettörmelék). Kortársai tréfásan Bory bronznak nevezték. (Az időt-állásra példa a Székesfehérváron 1909-ben épült *Jézus Szíve templom*, ahol a kvarcbetont használta. Az egész kupola vasbeton és 98 év elteltével ma is áll, és alig kopott. A templomnak ő volt a *tervezője és építője is*.)

Művészi adottságai mellett személyét rendkívüli akaraterő, munkaszeretet és szorgalom jellemezte. A várat is egy olyan ember alkotásának tekinthetjük, aki mérnök volt, tervező, szobrász, pedagógus és kísérletező professzor, aki számos hazai és külföldi díjat nyert. A két világháború között egymás után születtek köztéri szobrai, szaporodtak az egyházi megrendelések. Az ország számos templomában megtalálhatók jeles alkotásai (Budapesten, Székesfehérváron, Szegeden, Kalocsán, Kaposváron és még számos helyen). Építészeti és szobrászati műalkotásaival azonban legtöbbször a *Bory várban* találkozhatunk. Az egész vár olyan, mint egy hatalmas díszlet, akár egy történeti és építészeti képeskönyvnek tekinthető. *Középpontja a lovagterem, a három műterem és a várudvar hátsó részén a várkápolna*. Szerencse, hogy mindez túlélte a háború viharait és az államosítást.

A vár termeiben megvannak még BORY *feleségének* szép virágcsendéletei és egyéb művészi alkotásai. Hiányosan bár, de vannak még bútorai a napjainkban felújított lakrészben is; a volt dolgozószobában és az egykori műteremben is, ahol színvonalas festmények találhatók.

BORY JENŐ 1945 után teljes visszavonultságban élt vár-otthonában. Nem hosszabbították meg rektori kinevezését, a Műegyetemre sem járt be, a közélettől teljesen elzárkózott, csak a váron keletkezett kisebb háborús sérülések javításával foglalkozott. Élete hátralévő részében *vendégeket kalauzolt várában*.

80 évet élt – 1959. december 20-án hunyt el. Kívánságára szülővárosában, az ún. Csutora temetőben (Berényi úti) helyezték örök nyugalomra – a saját maga által készített sírboltba.

Felesége túlélte – ő 1974-ben hunyt el (1885-1974).

Az önerőből épült várat haláluk után *leszármazottaik gondozzák*, három gyermekük és a hét unoka. Folyamatosan végzik a restaurálást, állagmegóvást. Segíti és támogatja munkájukat napjainkban már a város önkormányzata is, és különböző cégek, bankok, intézmények is segítséget nyújtanak.

BORY JENŐ munkásságát elismerik, a szakma ismét felfigyelt rá; egyre inkább a figyelem középpontjába kerülnek az ország több helyén fellelhető köztéri szobrai, épületszobrászati díszítő elemei, melyek állják az évek és az időjárás viszontagságait.

Végezetül: a várra ne úgy tekintsünk, mint egy hóbortos ember alkotására, hanem mint egy tudományosan kutató szakember munkájára, mely egy történeti és építészeti képeskönyvet nyújt számunkra.

Irodalom:

Almási Márta: A város, ahol élünk.

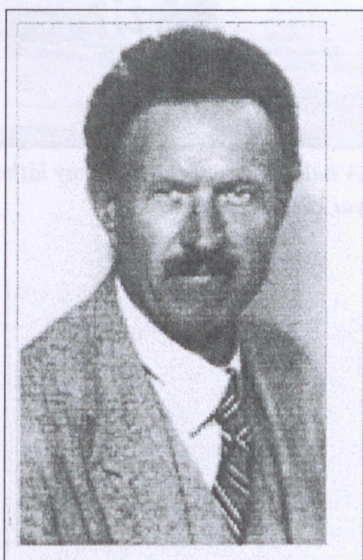
A Napkelet Lexikona: Budapest, 1927, Magyar Irodalmi Társaság, p. 170.

Papp Antal: Magyarország. Pannónia kiadó, Budapest, 1961. p. 552.

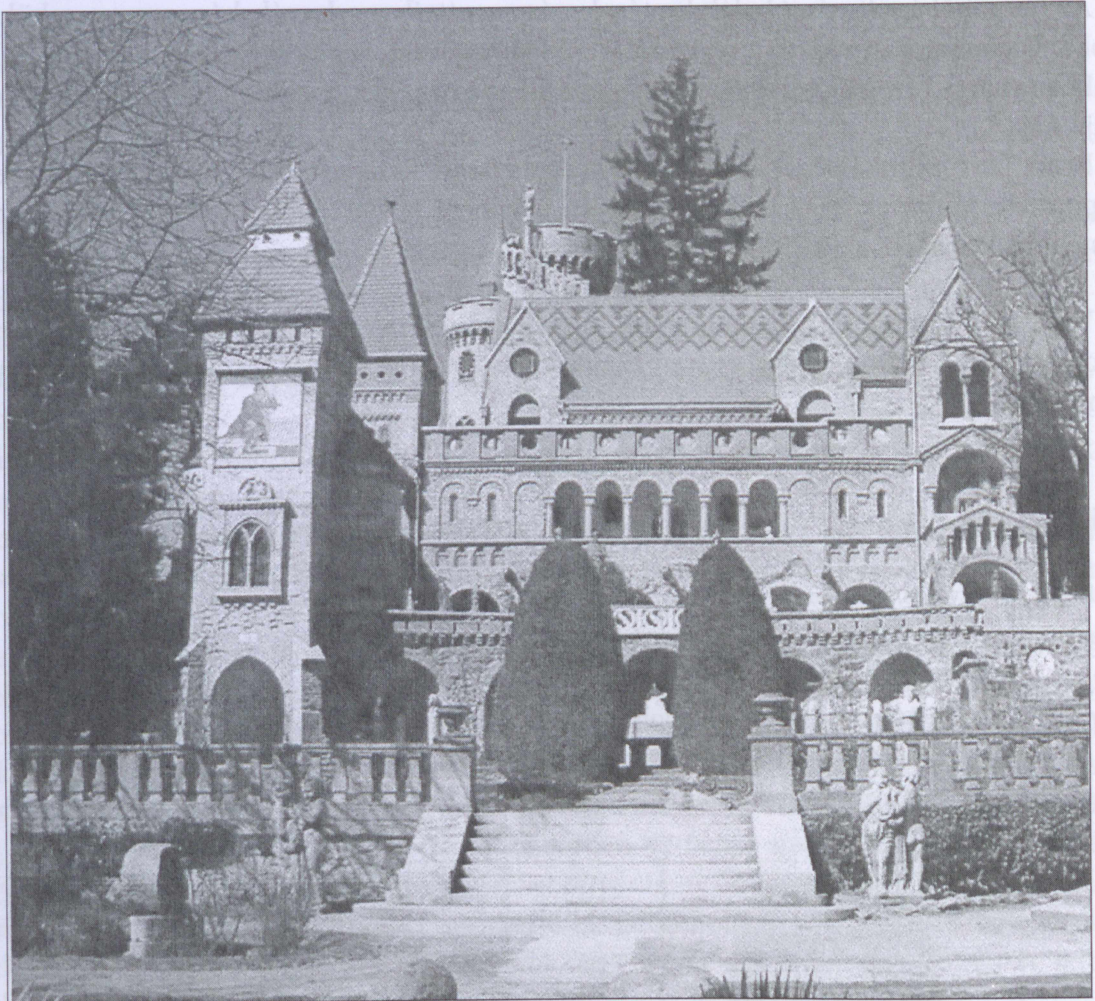
Fehér Klára: Vakáció Magyarországon. Gondolat kiadó, Budapest, 1980. p. 371.

Sára Bernadett – Tulics Mónika: Magyarország száz csodája II. Széchenyi Nyomda Kft., Győr, p. 140-141.

Péntek Imre: Bory Jenő. Árgus Művészeti kiadó, Székesfehérvár, 2001.

Bory Jenő fényképe és felesége, 1920-as ceruzarajz.

A Bory-vár klasszikus körvonalai. Előlnézet, széles lépcső vezet fel. A baloldalon a két ikertorony látható: ezeket építette meg először a neves építész, ikerlányai köszöntésére.